

## עזות פנים וקשיות עורף

"הן עם כְּלָבִיא יָקוֹם וְכָאֲרִי יִתְנַשֵּׂא - - לֹא יִשְׁכַּב עַד יֵאָכֵל טָרֶף..." כפשוטו, מדובר כאן במלחמותיו של עם ישראל. האריה הוא סמל הגבורה והכוח, בשלום ובעיקר במלחמה. בעקבות תרגום אונקלוס, מקבל רש"י את פשט הכתוב, אך הוא מוסיף דרשה המאפיינת את יהדות הדורות: "הן עם כְּלָבִיא יָקוֹם - כשהן עומדין משנתם שחרית הן מתגברים כלביא וכארי... ללבוש טלית לקרוא את שמע ולהניח תפילין. לֹא יִשְׁכַּב - בלילה על מטתו... כיצד? קורא את שמע על מיטתו ומפקיד רוחו ביד המקום". דרשה דתית! אך מבין המלים מסתתרת סוגיה רחבה יותר: תורת המידות, המידות החייבות לעצב את האדם, המידות שלאורן אנו חייבים לחנך.

הפילוסופים היווניים, ובייחוד אריסטו, הרבו לעסוק במידות. כדי לדון בהם, הם השתמשו במושגים מופשטים ובמונחים אותם הם חידשו. התרבות היהודית בחרה בדרך אחרת, ובה לא המופשט אלא הציורי. המ. היא התייחסה למידות במטפורות מעולם החי. הלבאי, מסמל את הגבורה והמלכות, אולם הוא רק אחד בקשת רחבה של דימויים: עז כנמר, רץ כצבי, קל כנשר וכדו'. התגנבו לקשת גם שמות חיות ובהמות טמאות המאפשרות להתייחס למידות הרעות, חזיר אינה הדוגמה היחידה. בנוסף למטפורות מעולם החי, ביטאה העברית המקראית את המידות שהיא נעזרת לאיברי האדם המבטאים את רגשות האדם, אך גם את המידות המדריכות אותו: 'עזות פנים' ו'קשיות עורף' למשל.

אוהב אני להשתמש בדגם הנהיגה במכונית כדי להבין את ההתנהגות האנושית. בהכללה גסה ניתן לומר שיש שני ממדים מרכזיים בהתנהגות האנושית: ערכים ומידות. המידות מקבילות – לדעתי – לתקינותן של מערכות המכונית המאפשרות לה לנסוע. המידות הן הכרחיות אך לא מספיקות. הערכים קובעים לאן אני רוצה לנסוע, מה הן מטרות הנסיעה, היכן במסעי החיים רוצה אני להגיע. אנו חייבים לדאוג לתקינות הרכב כדי שהמכונית תיסע ולא תתרחש תאונה. זאת המשימה שהרמב"ם לקח על עצמו ב'שמונה פרקים', מבואו ל'מסכת אבות'. נקודת המפתח של דיונו היא דרך האמצע. כל מידה יכולה ליפול באחת משתי מלכודות, מידות קיצוניות מכל צד. על האדם לחפש את שיווי המשקל שבכל מידה, ולדבוק בה.

חלופה אחרת במקצת הוצעה בדבריו החכמים של ר' אפרים מלונשיץ בפירושו ("כלי יקר") על "ברכת" יעקב לשמעון ולוי [מט, ז]: "אָרוּר אֶפֶס כִּי עָז, וְעִבְרָתָם כִּי קִשְׁתָּהּ". יעקב לא קלל את בניו, אלא את המידות הרעות שבהם, עזות פנים וקשיות עורף. העברית הקלאסית לימדה אותנו שמידות אלו מתבטאות בראשו של האדם, מקדימה עזות פנים, מושג אליו אחזור להלן. מאחורה עורף קשה שלא מאפשר לאדם לפנות כה וכה, הוא יכול להמשיך רק "ישר" על אף הסכנות הפיזיות והמוסריות שבדרך. יעקב קילל על המידות! אולם יעקב ממשיך ואומר:

"אַחֲלָקֶם בְּיַעֲקֹב וְאֶפְיָצֶם בְּיִשְׂרָאֵל". אַחֲלָקֶם! את האנשים, אך גם את המידות ה"רעות" הללו. וכך כותב בעל ה'כלי יקר': "ממידת העזות פנים וממידת קשי עורף... אחלק ואפיץ בכל ישראל", כדי שלכל אחד יגיעו שבבים מהן. בלשוננו אנו, "עזות הפנים" יהפוך לאומץ, "קשיות העורף" – לדבקות במטרה. אכן, שתי מידות אלו עצבו את ההיסטוריה היהודית בגולה. העזות "וכן קשיות העורף אך טוב הוא לישראל, כדי שיעמדו בדתם לא ישובו מפני כל, לשמוע בקול זרים".

בסיומה של מסכת אבות (ה, כ) קוראים אנו שתי אמרות מר' יהודה בן תימא, אמרות הנראות כסותרות. מצד אחד: "הוי עז כנמר, וקל כנשר, ורץ כצבי, וגיבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים". מצד שני: "הוא היה אומר, עז פנים לגיהנום, ובושת פנים לגן עדן". מדברי אלה יכולים אנו להבין את עומק משמעות הביטוי 'עז פנים'. פניו של עז-הפנים אינן מסוגלות לבטא חיוך של אמפתיה, חמלה, רגש מוסרי כלשהוא. הן אינן מסוגלות להתבייש כשהן רואות את עצמן פוגעות בזולת, חוטאות, פושעות. עזות זו ראויה להגיע לגיהנום. אנו וילדינו זקוקים לעזות הנמר, אומץ לא ליפול תחת השפעתן של רשעה או טיפשות. אומץ שיגן על ילדינו וצעירנו מהרכילות ולשון הרע, האכזריות וההתעללות שמהפייסבוק חודרים כל בית. 700 מיליון איש לא יכולים לצדוק! ואתם יקירי – כמו שעשו אבותינו, חייבים לשחות נגד הזרם, בעזות פנים וקשיות עורף.